

Napsali Ferdinand Deml a Julius Mader

(E*forum, 21. 11. 2018)

Vnímání německé literatury v českých zemích jako teritoria rozpadajícího se na humanisticky laděnou, z velké části židovskou literaturu pražskou a sudetoněmeckou literaturu vysloveně či latentně provinční a nacionalistickou bylo sice značně utvrzeno konferencí v Liblicích v roce 1965, vyplynulo však z dlouhodobých diskusí o postavení Prahy jako centra či ne-centra německé kultury v Čechách. Ty sahají daleko před rok 1918, v politickém a kulturním kontextu ČSR a v souvislosti s vlivem situace v Německu na československou kulturní scénu třicátých let nicméně nabývaly nových významů. Jelikož ani v této době nebyla řeč o napětí mezi Prahou a „provincií“ vynálezem toliko marxistických autorů, nelze mluvit o jednotné linii vedoucí až k obrazu dominujícímu v Liblicích. Stejně různorodé jsou i doklady o překračování či popírání takového napětí – jak vidno už na koncepcích tak rozdílných antologií jako *Wein* (vyd. firma Jos. Oppelt's Neffen, 1933) nebo *Hausbuch sudetendeutschen Humors* (vyd. Paul Hušarek, 1933). Diskuse o vztahu německé Prahy a „provincie“ se vedly také v pacifistickém a pro-československém časopisu **Die Wahrheit**, založeném roku 1921 Wilhelmem Bartou a vydávaném do září 1938 Adalbertem Révem. K aktérům těchto debat patřili mj. občasný přispěvatel **Ferdinand Deml** a pravidelně zde publikující **Julius Mader**. Kromě stránek *Die Wahrheit* oba spojuje to, že navzdory důležitému postavení v meziválečném literárním a mediálním provozu nebyla jejich dráha dosud podrobněji zmapována.

Ferdinand Deml (1902–1974), rodilý Pražan, působil během studií germanistiky ve vedení Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag, kde se mj. stavěl proti nacionalistickým a antisemitským excesům v letech 1922–23, a vedl časopis Die Deutsche Hochschulwarte (Německá vysokoškolská hlídka). Po absolutoriu nastoupil do redakce Deutsche Zeitung Bohemia, 1931–38 deník vedl jako odpovědný redaktor. Nedlouho po jeho zániku se uchýlil do emigrace, po krátkém působení v československé zahraniční armádě přečkal válku převážně v Anglii. Poté působil v Praze na ministerstvu informací, jímž byl vyslán do východního Berlína. Roku 1950 emigroval do Frankfurtu n. M. a později do Bonnu, kde pracoval pro německou tiskovou kancelář. Ve svém příspěvku Gibt es eine Sudetendeutsche Literatur?, rozděleném do čísel Die Wahrheit z května 1928, reaguje mj. na nedlouho předtím vydané literárněhistorické knihy Josefa Nadlera a Rudolfa Wolkana, a vytyčuje si cíl poukázat na „zajímavé souvislosti a vývojové zvraty“ (č. 9, s. 7) jimi nezohledněné. Pro účel našeho připomenutí ale zaměříme pozornost na Demlův obecný popis povahy sudetoněmecké literatury ve všech „historických“ zemích ČSR. Není náhodou, že z jeho argumentace vysvítá Nadlerovo pojmosloví (daleko spíše než Wolkanova rétorika národnostní konfrontace), Deml nicméně oslabuje komponentu etnický dané

kulturní charakterologie a podtrhává moment mísení.

Život Julia Madera (1899-?) je z velké části nezmapován; jeho působení po druhé světové válce se zatím nepodařilo podchytit jinak než v osobně laděném stanovisku Pavla Eisnera (*Pan Mader*. In: *Kulturní politika*, 18. 1. 1946, s. 3). Za první republiky patřil k významným publicistům a kulturním zprostředkovatelům; psal články o literatuře a kulturním vyžití mladé generace, přeložil řadu knih Karla Čapka (*Zahradníkův rok*, *Válka s mloky a další*), Vladislava Vančury (*Pekař Jan Marhoul*, *Konec starých časů*), Jaroslava Žáka (*Študáci a kantoři*), Petera Jilemnického (*Pole neorané*) či Milo Urbana (*Živý bič*). V *Die Wahrheit* publikoval i po roce 1933 hojně a v souladu s její protinacistickou linií. Jeho překlady Čapkových článků vyšly ještě začátkem března 1938 v rakouských časopisech, které v dalším čísle již oslavovaly anšlus. Rychlou proměnou zjevně prošel i Mader. Vypovídá o ní svědectví Pavla Eisnera i ověřená fakta: v září 1939 se zapsal na německou univerzitu v Praze a pod vedením Ericha Trunze, zasloužilého člena NSDAP a významného aktéra oficiálního akademického provozu třetí říše, sepsal a v prosinci 1941 obhájil disertaci *Untersuchungen über das Tragische im besonderen bei Hans Grimm [Studie o tragičnu zvláště u Hanse Grimma]*. V lednu 1935 psal o Praze a sudetoněmecké provincii (*Prag und die sudetendeutsche Provinz*) v reakci na diskusní pořad pražské *Uranie* z 9. 12. 1934, v němž vystoupili opavský básník a prozaik Emil Hadina, spisovatel a hudební kritik *Prager Tagblattu* Walter Seidl a liberecký publicista Frank Matzke. Diskutéri se shodli, že Praha je sice přirozeným centrem sudetoněmecké kultury, ale tuto roli neplní a oblasti „provincie“ se k ní takto nevztahují. Doporučili proto věnovat pozornost potřebám regionů, aniž by se vše jiné šmahem odsuzovalo jako „hakenkreuzlerství“, a zřídit Sudetoněmeckou kulturní radu jako platformu dialogu. Mader zjevně nesdílí naděje ohledně takového kulturněpolitického konstruktérství, ba považuje je za jednu z příčin současné krize – vedle neschopnosti aktérů odložit vlastní ideologické brýle a „opotřebované“ pojmy, k nimž snad můžeme počítat i opozici kosmopolitismu vs. lidové zakotvenosti.

Ani jeden z citovaných článků nepostuluje neproblematickou jednotu německé literatury v ČSR, nepropagují však ani zásadní propast mezi metropolí a regiony. Můžeme je tak vnímat jako podněty k diferencovanému ohledávání dobových reflexí situace literatury (v obou případech souhrnně označované jako „sudetoněmecká“), pohybujících se mimo výlučnou alternativu „jednoty“ vs. „mnohosti“/„podvojnosti“.

Štěpán Zbytovský

Ferdinand **Deml**: *Existuje jen jedna sudetoněmecká literatura?* In: *Die Wahrheit*, Jg. 7 (1928), č. 9, s. 7n.; č. 10, s. 6.

Sudetští Němci coby množina všech Němců žijících na teritoriu tzv. historických zemí Československa nebo z těchto zemí pocházejících netvoří jednotnou skupinu ani z hlediska národnosti či jazyka, ale ani vzhledem k jejich historii. Strukturou se

podobají dómům a chrámům v Praze, v jejich duchovním středobodu, na nichž pracovali architekti různých epoch, různého stylového vnímání a z různých zemí. Čím hlouběji do minulosti při znovuobjevování někdejších podob této metropole pronikáme, tím více nám uniká pestrost jejích stavebních slohů. Stejně je na tom i badatel, který se ponoří do písemnictví sudetoněmecké minulosti. Přes tato území se rytmicky, jako podle nějakého zákona, přelévaly proměnlivé vlivy, ze západu a východu, z jihu a severu, i tak si ale naše stará domovina uchovala svou původní sílu a výlučné postavení mezi Rakouskem, Bavorskem, francouzskou Falcí, Durynskem a Saskem, Slezskem a švábským Sedmihradskem s předsunutým územím Spiše. Ovšemže aniž by si ji jeden ze tří rivalů, kteří ji obývají, árijský Němec, Žid a Čech, byl schopen podmanit a vtisknout jí svůj jedinečný punc. Z kontaktu těchto tří kultur, z nichž každá stejně vroucně usiluje o přizpůsobení se zbylým dvěma a současně se vůči nim vymezuje umíněně trvající na konceptu čistoty, se zrodilo to, co v nejširším a veskrze nepolitickém smyslu nazýváme sudetoněmeckou literaturou: písemnictví, které je často prostou směsicí různorodých elementů, někdy emulzí, jejíž složky již nelze od sebe navzájem rozeznat, nikdy ale není vnitřní syntézou všech daností.

[...]

Pražané jsou intelektuálové. Svou tvářností se odlišují od obyvatel Šumavy či Chebska; vedle tělesných předků mají i předky duchovní a tito jim vtiskli rysy, jež jim pouhá příroda předat nemohla. V Praze povstává z míšení krve těchto tří rivalů mystický zdroj dávající vzniknout novému druhu. Ve kvasem rozjitřené a plodné zvěti národů se přetavuje, co jsme zdělili i co nám předává krajina. „Co se dělo v Praze, byl starý romantismus, pocit německví u vnuků Slovanů a Židů.“ [Deml cituje z Nadlerových Dějin literatury německých kmenů a oblastí (*Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften*, Bd. 4, S. 895) - pozn. Š.Z.] V tajuplné Praze vyrůstají oslniví géniové, kteří ztělesňují směsi německo-árijského, židovského a českého prvku: Rainer Maria Rilke, Franz Kafka a Franz Werfel, vrcholní představitelé pražského sudetoněmeckví. Na příkladu odlišnosti Kolbenheyera a Werfela se ukazuje nepřekonatelný protiklad mezi sudetoněmeckvím zemitým a na druhé straně kosmopolitním, mezi rodnou hroudou a městem, mezi umíněnou touhou po čistotě a vůlí se asimilovat. Tato rozpolcenost odpovídá na otázku, existuje-li jen jedna sudetoněmecká literatura, jasným ‚ne‘.

Julius **Mader**: *Praha a sudetoněmecká provincie*. In: *Die Wahrheit* 14 (1935), č. 3, s. 9n.

[...] O této privátní rozmišce tří sudetoněmeckých spisovatelů, z nichž dva náležejí k mladší, třetí ke starší generaci, bychom mohli především říci, že je mnohem více charakteristická tím, co zamlčuje, než tím, co říká. Obraz rozvratu sudetoněmeckého kulturního života, který je nám předestřen v chytrých slovech či květnatých frázích, je pravdivý jen z půle. Co do důvodů tohoto rozpadu ale - ach, jak zde se chodí kolem horké kaše! Jeden z účastníků sporu kárá bezohledné politické štváče, již „bezostyšně [vystupují] na rovině ducha“. Činí podle něj z každého umělce hlásnou troubu

politických názorů. „Toto napětí je neúnosné. Duch má vytvářet hodnoty, které přesahují čas a prostor. Nadto se mají duchovní lidé vztahovat pouze k politické realitě, mají pozvedat svůj hlas toliko proti nespravedlnosti, hladu a ponižování.“ To byste ale museli někdy zakřičet, vy „mistři naší kultury“, to byste se ale museli jednou ozvat a vzbouřit se proti nespravedlnosti, hladu a ponižování, pokud by měla být tato slova víc než pouhou frází! Vystačilo vám to ovšem pouze k rozhodnutí zřídit Sudetoněmeckou kulturní radu.

Nikde ani slovo o tom, že rozpolcenost sudetských Němců tkví především v ideologických a sociálních rozdílech, které nelze překonat tím, že bude vytvářen nátlak na Prahu nebo na provincii, ani tím, že budeme organizovat výměnu duchovních hodnot mezi oběma tábory. Krize sudetoněmecké kultury? Vnitřní nemohoucnost mnoha představitelů kulturního života, nepřestávajících halit skutečnost v mlhu dnes již obsahově vyprázdněných pojmů, jejich neschopnost být dělný a tvůrčí v čase a v prostoru fyzické a duchovní nouze člověka – to je, přeneseno na sudetoněmecký příklad, jedna z největších příčin této krize.

Přeložil Lukáš Motyčka

www.ipsl.cz